

Верховний
Суд

«Правовий режим необґрунтованих активів як нетипових об'єктів цивільного права»

Василь Крат,
суддя Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

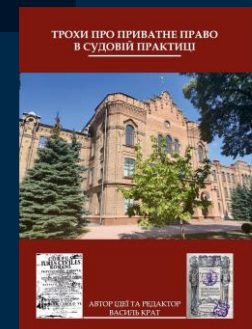
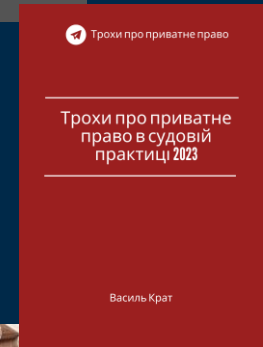
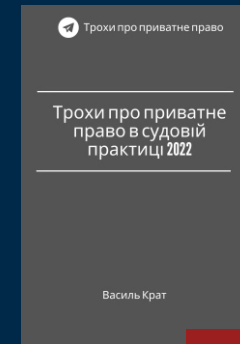
12 квітня 2024 року

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с. URL: <https://t.me/glossema/1451>

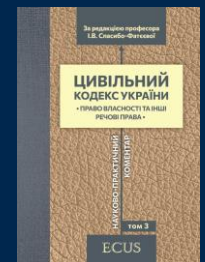
Крат В. Значення конструкції конфіскації в приватному праві. URL: <https://t.me/glossema/100> від 17.03.2022

Політико-правовий підхід допускає існування різних конструкцій конфіскації.

Як наслідок в світовій практиці сформувалося дві різновиди конфіскації:

проти особи (особиста конфіскація, *in personam*);

проти речі (речова конфіскація, *in rem*).

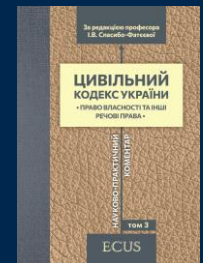
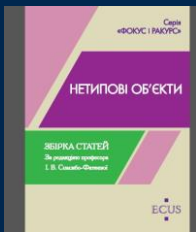

Крат В. Значення конструкції конфіскації в приватному праві. URL: <https://t.me/glossema/100> від 17.03.2022

Аналіз норм ЦК України, зокрема ст. 328, п. 10, 12 ч. 1 ст. 346, 354 ЦК України, свідчить, що в статті 354 ЦК України здійснюється приватноправове регулювання конфіскації проти особи (in personam).

Конфіскація in personam відноситься до достатньо специфічних правових конструкцій, оскільки їй властива міжгалузева та цілком публічна спрямованість. Сутність конфіскації in personam як санкції за вчинене правопорушення обумовлює переважне регулювання її публічним законодавством, хоча її застосування не позбавлене приватно-правових наслідків.

Конфіскація in personam не просто позбавлення майна правопорушника, це ще й демонстрація суспільством того, що воно не дозволить правопорушнику користуватися «плодами» своїх правопорушень.

Підходи до конфіскації

Постанова КЦС ВС від 04.10.2023 у справі № 991/2396/22

Політико-правовий підхід допускає існування різних конструкцій конфіскації. Як наслідок, у світовій практиці сформувалося дві різновиди конфіскації: проти особи (особиста конфіскація, *in personam*); проти речі (речова конфіскація, *in rem*).

Традиційно зазначені різновиди конфіскації розмежовуються:

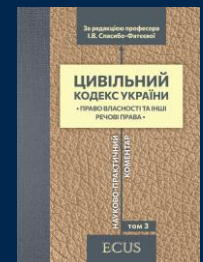
процедурою вилучення майна: конфіскація *in personam* застосовується в кримінальному судочинстві (або в тому яке кваліфікується як кримінальне), а *in rem* - в цивільному судочинстві.

стандартами доказування, які застосовуються: для конфіскації *in personam* має застосовуватися кримінально-правовий стандарт «поза розумним сумнівом» (*beyond reasonable doubt*). Натомість в конфіскації *in rem* використовується стандарт «баланс ймовірностей» (*balance of probabilities*).

Крат В. Значення конструкції конфіскації в приватному праві. URL: <https://t.me/glossema/100> від 17.03.2022

Українська модель конфіскації in rem отримала своє вираження в конструкції «необґрунтовані активи», що мають досить нетиповий правовий режим. Такий специфічний правовий режим, по-перше, проявляється в досить суттєвих особливостях правового регулювання.

Правове регулювання конструкції необґрунтованих активів відбувається частково в: ЦК України (ч. 5 ст. 258, ч. 7 ст. 261, ч. 2 ст. 328, п. 12 ч. 1 ст. 346, ч. 6 ст. 1032); ЦПК України (зокрема, абз. 2 ч. 2 ст. 81, ч. 4 ст. 89, глава 12), причому із специфічним відсиланням до КК України та Закону України «Про запобігання корупції»; Законі України «Про запобігання корупції» (зокрема, ч. 2 ст. 69).

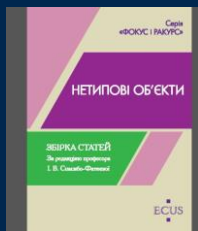

Крат В. Значення конструкції конфіскації в приватному праві. URL: <https://t.me/glossema/100> від 17.03.2022

При цьому, законодавець застосував досить «специфічну» законодавчу техніку, оскільки:

матеріально-правове регулювання необґрунтованих активів в більшій мірі здійснюється на рівні процесуального закону, а не в ЦК України;

сам інструментарій (активи, набуття активів, необґрунтовані активи, законні доходи) повністю неузгоджений із ЦК України, що містить тільки фрагментарне регулювання певних аспектів позовної давності, кваліфікацію рішення про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави як спростування презумпції правомірності набуття права власності та підстави припинення права власності.

Крат В. Значення конструкції конфіскації в приватному праві. URL: <https://t.me/glossema/100> від 17.03.2022

Суб'єктами до яких може бути пред'явлений позов про визнання активів необґрунтованими є публічні особи та «пов'язані» з ними особи (ч. 4 ст. 290 ЦПК України). Тобто, правовий режим необґрунтованих активів є свого роду додатковим обмеженням для публічних фізичних осіб. Натомість для звичайних суб'єктів така конструкція нехарактерна і невластива.

Законодавець не здійснює конструювання правового режиму необґрунтованих активів через використання конструкції недійсності. З урахуванням сутності та призначення конструкції недійсності правочину вона не розрахована на її використання при визнанні необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Оскільки в цьому разі достатньо спростувати презумпцію правомірності набуття права власності (ч. 2 ст. 328 ЦК України).

Правовий режим необґрунтованих активів

Постанова КЦС ВС від 04.10.2023 у справі № 991/2396/22

Касаційний суд зауважує, що українська модель конфіскації *in rem* отримала своє вираження в конструкції «необґрунтовані активи», що мають досить нетиповий правовий режим.

Правовий режим необґрунтованих активів

Постанова КЦС ВС від 04.10.2023 у справі № 991/2396/22

Такий специфічний правовий режим:

1. виявляється в досить суттєвих особливостях правового регулювання. Матеріально-правове регулювання конструкції необґрунтованих активів відбувається частково в: ЦК; ЦПК; Законі України «Про запобігання корупції». У ЦК України міститься тільки фрагментарне регулювання певних аспектів позовної давності, кваліфікацію рішення про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави **як** спростування презумпції правомірності набуття права власності та підстави припинення права власності;

Правовий режим необґрунтованих активів

Постанова КЦС ВС від 04.10.2023 у справі № 991/2396/22

2. суб`єктами, до яких може бути пред`явлений позов про визнання активів необґрунтованими, є публічні особи та «пов`язані» з ними особи (частина четверта статті 290 ЦПК). Тобто правовий режим необґрунтованих активів є свого роду додатковим обмеженням для публічних фізичних осіб. Натомість для звичайних суб`єктів така конструкція нехарактерна і невластива;

3. законодавець не здійснює конструювання правового режиму необґрунтованих активів через використання конструкції недійсності. З урахуванням сутності та призначення конструкції недійсності правочину очевидно, що вона не розрахована на її використання при визнанні необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, оскільки в цьому разі достатньо спростувати презумпцію правомірності набуття права власності (частина друга статті 328 ЦК України).

Необґрунтовані активи і солідарність

Постанова КЦС ВС від 04.10.2023 у справі № 991/2396/22

Усталеним як в доктрині приватного права так і практиці касаційного суду є те, що при існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникає часткове зобов'язання. Тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці. Натомість солідарне (від лат. solidus - цілий, увесь) зобов'язання виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (стаття 541 ЦК України) (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 214/7462/20 (провадження № 61-21130сво21).

Касаційний суд зауважує, що законодавець окремо не урегулював ті випадки, за яких необґрунтовані активи набуваються двома або більше особами (тобто, має місце множинність осіб). Стаття 541 ЦК України, за відсутності окремого правового регулювання, поширюється на стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. Законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!